

Onderwijs in een superdiverse samenleving

Door: Janny Groen

De Transformatieve School wordt wel een nieuwe onderwijsbeweging genoemd, die leerlingen voorbereidt op een snel veranderende multiculturele samenleving. De kern van deze methode is, om in voetbaltermen te spreken, het stimuleren van succesbeleving en daarbij het collectief (de leerling, de docent, het bestuur) centraal stellen. Elke leerkracht moet rugdekking krijgen van het team. Opdat zoveel mogelijk zwarte-zwanenscholen ontstaan.

Integreren in superdiversiteit, dat is de uitdaging voor iedereen. In de samenleving, het zakenleven, het onderwijs. Wen er maar aan, aan die superdiversiteit, want er is geen weg terug. Dat stellen de sociologen Frans Lelie en Maurice Krul in hun eind november verschenen boek 'Samenleving van minderheden, leven in superdiversiteit'. Mensen verschillen van elkaar: in leeftijd, seksuele geaardheid, afkomst, persoonlijke levensgeschiedenis. De uitdaging is niet om van elke cultuur die je tegenkomt iets te moeten weten, maar dat we een sensitiviteit ontwikkelen om met de verschillen om te gaan. Dat is volgens de wetenschappers, die beide verbonden zijn aan de Vrije Universiteit, een competentie waar we in de toekomst niet meer zonder kunnen als we nog willen functioneren in de samenleving.

Omgaan met verschillen

Een voorbeeld uit het onderwijs. Welgestelde ouders sturen hun kind naar een commerciële crèche en daarna naar een witte school, omdat ze denken dat daar het onderwijs beter is. Dan gaan ze naar de universiteit, bijvoorbeeld naar de VU,

waar de helft van de studenten een migratieachtergrond heeft. Ze voelen zich daar ongemakkelijk, beginnen verkeerde opmerkingen te maken en trekken zich terug in kleine groepjes. Later op de arbeidsmarkt wordt van hen gevraagd om te gaan met diverse teams, of met een leidinggevende met een migratieachtergrond. Wat je ziet, is dat die groep studenten niet goed is voorbereid op de toekomst. Lelie en Krul zien ze als verliezers. In hun visie zijn winnaars studenten die zich soepel weten te voegen naar de nieuwe realiteit van een superdiverse samenleving.

Botsende sociale codes

Scholen klaarstomen voor die superdiverse realiteit, daar is onderwijssocioloog Iliass el Hadioui al jaren mee bezig. Hij is de auteur van Hoe de straat de school binnendringt (2011), Switchen en Klimmen (2019), Grip op de mini-samenleving (2022) en ontwikkelaar van het professionaliserings- en cultuurveranderingsprogramma De Transformatieve School. In zijn keynote speech op de Onderwijsconferentie Rotterdam, die in november 2025 plaatsvond, staat El Hadioui uitgebreid stil bij die nieuwe realiteit. Uiteraard, want Rotterdam is superdivers met inwoners uit liefst 206 geregistreerde herkomstlanden. Twee op de drie Rotterdamse leerlingen is direct afkomstig uit een gezin met een migratieachtergrond (via de ouders of grootouders).

El Hadioui: 'Dat is een ongekende groei op cultureel vlak. Vanaf groep 5 en 6, met een climax in de puberteit, zie je dat die kinderen aan een zoektocht beginnen naar het ik: wie ben ik in relatie tot die superdiverse wereld om me heen? Ze ontwikkelen nieuwe talen, een talenmengsel in

elkaar geknipt en geplakt vanuit het Marokkaans, Surinaams en Engels. Ze ontwikkelen nieuwe smaken, nieuwe ideeën over wat respect is, nieuwe sociale codes. En dan sta je als school voor een dilemma. Want wat doe je als die sociale codes op sommige vlakken botsen met de codes die wij dominant willen maken binnen onze schoolcultuur? Wat als 18 van de 25 leerlingen in een mavo 2-klas voortdurend bezig zijn met de vraag: hoe gedraag ik me in deze klas ten opzichte van mijn gedrag in de kantine, het schoolplein, de wereld buiten?'

Goede scholen, zegt hij, zijn in staat het switchen tussen codes soepel te begeleiden. Volgens El Hadioui popt de discussie over wat een goede school is weer op. Die begon al in zijn geboortjaar, 1983. Toen wilde men de nationale ranking loslaten en op een alternatieve manier naar het begrip goede school kijken. Het niveau van de instroom op de basisschool moest worden vergeleken met het niveau van de uitstroom. Niet de prestaties aan het einde zijn belangrijk, maar de mate van groei die de leerlingen hebben doorgemaakt, bekeken vanuit hun startpositie.

Eindcijfer zegt niet alles

Nu groeit het besef weer dat eindcijfers alleen onvoldoende zeggen over de kwaliteit van een school. El Hadioui maakt onderscheid tussen zogenaamde witte-zwanenscholen en zwarte-zwanenscholen. In de zwanewereld is slechts tien procent zwart, licht hij toe. In het onderwijs zie je dat de overgrote meerderheid



Iliass el Hadioui, onderwijssocioloog

van de scholen voldoet aan de vooraf geschatte verwachtingen. Tien procent stijgt boven die verwachtingen uit. Die worden zwarte zwanenscholen genoemd. Hij geeft als voorbeelden basisschool Het Mozaïek in Arnhem-Oost, de armste wijk van Nederland, en basisschool El Habib in Maastricht. El Hadioui: 'De meeste leerlingen op die scholen hebben een kapitaalarme achtergrond. Ons systeem heeft lage verwachtingen van hen, nog voordat de leerlingen aan hun eerste les zijn begonnen. Aan het einde van het schooltraject blijken de leerlingen hoger te presteren dan verwacht. De goede school heeft een schoolcultuur die de meeste impact weet te genereren op de ontwikkeling van leerlingen, ondanks hun achtergrond.'

Verontrustend vindt hij een sluimerend proces dat al zo'n vijf jaar gaande is. 'Bij een groeiend aantal witte zwanenscholen blijven de prestaties achter. Hoe dat komt? Sommigen zeggen dat het aan de smartphone ligt; die leidt leerlingen te veel af. Maar op zwarte-zwanenscholen moeten ze ook dealen met smartphones. Anderen geven een cultuurpedagogische oorzaak aan. Hoogopgeleide ouders voeden hun kinderen op alsof ze het centrum van de wereld vormen. Dan is het moeilijk omschakelen als dat kind op school ineens niet meer het centrum van de wereld is.'

“

Juist vanuit het collectief

Belangrijk is dat sluimerend proces te stoppen. Meer geld is niet de oplossing hiervoor, zegt El Hadioui. 'Het gaat erom op een dieper niveau te leren van de zwarte-zwanenscholen. Wat zijn de kenmerken van zwarte-zwanenscholen? Daar zien de leerkrachten hun leerlingen staan. Zij brengen hun leerlingen het geloof in eigen kunnen bij vanuit het intermenselijke contact, waarbij het altijd gaat om erkenning, waardering, succeservaringen en hoge verwachtingen. En dan niet vanuit de individuele professional

alleen, maar juist vanuit het collectief, zodat het echt een cultuur van hoge verwachtingen wordt.'

Het luisterend oor

Enkele weken na El Hadioui's keynote speech in Rotterdam spreekt Fred Grim, de interim-trainer van Ajax, in zijn tv-optredens ook voortdurend over succeservaringen en over het belang van het collectief. Na een paar gewonnen wedstrijden was het dwalende Ajax ineens in staat de Klassieker tegen Feyenoord te winnen. Maar met een paar succesjes ben je er niet. Succeservaringen moeten verder worden ontwikkeld. El Hadioui: 'Daar wordt internationaal nu veel over geschreven en in de praktijk uitgetoetst. In steden als Detroit, Chicago en Londen. Cruciaal is het probleemoplossend vermogen van het collectief te verbeteren. Op vrijwel alle scholen kan je met elkaar spreken over ICT-problemen, over lesmethodes, maar als jij je professioneel schaamt over iets wat gebeurt is tijdens het lesgeven, wie biedt dan een luisterend oor? Op witte-zwanenscholen nul collega's, hooguit één. Op zwarte-zwanenscholen twee tot zes collega's, zo blijkt uit onderzoek.'

Wat bijvoorbeeld te doen als de culturele codes van buiten zich in het klaslokaal manifesteren? Als door een deel van de leerlingen een knip-en-plak-mengseltaal wordt gesproken? Ga je als docent inzetten op het zo goed mogelijk beheersen van het Nederlands en verwaarloos je de andere taalvaardigheden? Of neig je naar het andere uiterste: het bagatelliseren van het belang van het Nederlands met de opvatting dat het al goed is als de leerlingen het een beetje beheersen? El Hadioui: 'En-en is beter dan of-of. Zwarte-zwanenscholen verwaarlozen de andere talen niet en erkennen, waarderen en stimuleren zelfs de meertaligheid. Maar het belang van het Nederlands wordt ook onderstreept. De ideeën daarover moeten door het schoolcollectief worden onderschreven.'

“

En-en is beter dan of-of

Normatief kader

Het solide collectief, dat is superbelangrijk, benadrukt El Hadioui keer op keer. In alle klassen moet een gemeenschappelijk normatief kader zijn. Dit betekent in de praktijk uiteindelijk minder regels, omdat een cultuur van hoog vertrouwen gestoeld is op ruimte geven, juist doordat hetgeen verboden wordt collectief plaatsvindt. We gaan hier van persoonlijk naar institutioneel gezag. Zo wordt ook het zelfcorrigerend vermogen van de leerlingen getraind. Wat doet de docent als het aan het begin van de les rumoerig is? Leerlingen maken grappen, chillen, reageren op allerlei prikkels. Vraagt de docent dan na tien minuten geïrriteerd of de les eindelijk kan beginnen? Of wordt vanaf dag één op school duidelijk gemaakt dat bij aanvang van de les iedereen stil is? Zo leren leerlingen te switchen naar de klascode. El Hadioui: 'Er moet per school één sociale ladder zijn waarop de leerlingen naar boven klimmen, niet vijftien laddertjes van individuele leerkrachten.'

Maar, waarschuwt El Hadioui, stilte in de klas zegt niet alles. Het codeswitchen is dan wel gelukt, maar bij sommige leerlingen stagneert het leerproces. In zo'n stille klas kunnen de onderlinge verschillen enorm oplopen. Sommige leerlingen begrijpen alles en stijgen op de ladder. Anderen zitten stilletjes op hun stoel, maar snappen weinig van de leerstof. Hij vertelt over een recent bezoek aan een basisschool. De leerkracht van groep 8 vertelde hem dat iedereen bij de les is als zij instructies geeft over bijvoorbeeld rekenen. Maar zodra zij de klas verlaat, barst het buitenschoolse gedrag los; dan is er venijn, agressie, wordt er geduwd en getrokken. Wat ontbreekt in die klas is het collectieve gevoel erbij te horen en onderdeel van de groep te zijn. El Hadioui: 'Uit onderzoek en onze observaties blijkt dat dan weer verschillen de kop opsteken tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond, tussen jongens en meisjes, arm en rijk. We zien dat als de klassenidentiteit sterk is, het leerproces effectiever is.'



Whita Snee, Yes-directeur

Op naar de YES-les

Het Yes College in Den Haag is volop in beweging en werkt aan een duurzame transformatie. Het is een school met 550 leerlingen, gehuisvest in een nieuw, energieneutraal gebouw. Leerlingen met een vmbo-kader/TL-, TL-, TL/havo- en havo-advies kunnen daar terecht. Op haar vorige school, Scholengroep Leonardo da Vinci in Leiden, was Yes-directeur Whita Snee al met de Transformatieve methode in aanraking gekomen. Ze was onder de indruk van de manier waarop schoolteams werden ondersteund in het omgaan met straatcultuur en superdiversiteit. Snee: 'Deze problematiek speelt in alle grote steden. In Den Haag op bijna alle scholen. Je wordt geconfronteerd met opstootjes, gevechten, verbale agressie. Belangrijk is dat docenten emotionele en professionele rugdekking krijgen van elkaar. Dat krijg je niet onder de knie met één specifieke mal. Het proces verschilt per school.'

Snee, die 2,5 jaar directeur is van Het Yes College, heeft best wel veel weerstand ondervonden. 'Er zijn nogal wat docenten vertrokken. De veranderingen gingen te snel voor hen. Het vraagt ook wat van het collectief om hiermee verder te kunnen en je eigenbelang opzij te zetten. We hebben nieuwe mensen aangetrokken. Inmiddels zijn we bijna zover.' In april 2026 moet het College het proces dat is ingezet door de Transformatieve School zelf vorm gaan geven. Snee: 'Wat we geleerd hebben? Onze schoolcultuur te bewaken. Een normatief kader stellen. We gaan met elkaar het gesprek aan over wat we als oranjegedrag beschouwen. En wanneer we gaan handelen en bepalen dat het gedrag rood is. We hebben geleerd bij elkaar op lesbezoek te gaan en dan te bespreken waar je tegenaan loopt. Echt bespreken, in plaats van: "Ik loop hier tegenaan" en dan als antwoord krijgen: "Nou, ik niet". Zo ontstaat langzaam een gezamenlijke taal: de "YES-les".'



Monique Volman, hoogleraar onderwijskunde aan de Universiteit van Amsterdam

De klas als podium

De kracht van de Transformatieve School? Monique Volman, hoogleraar onderwijskunde aan de Universiteit van Amsterdam, hoeft daar niet lang over na te denken. 'Het sociologische begrippenkader op een heldere manier aanreiken, waarna schoolteams echt anders gaan handelen. Zodat de behoefte van elke leerling wordt gezien, maar bijvoorbeeld ook de eenzaamheid van de docent. De methode leidt tot een hele andere mindset.' Ze verwijst naar het nieuwste boek van El Hadioui Grip op de mini-samenleving, waarin de methodiek in toneeltermen wordt beschreven. Volman: 'Zo beeldend. De klas is het podium, de leraar treedt op. Aan de voorkant laat de leerkracht niet zien dat hij zich soms machteloos voelt. Achter de coulissen kan daarover worden gesproken. Vervolgens kan in de kleedkamer in overleg met het hele team een nieuwe cultuur ontstaan.'

Een andere term die aanslaat: professionele eenzaamheid. Volman: 'Dan zie je een docent denken. Dat ervaar ik soms ook.' Of de term

rugdekking, ook vaak gebruikt in het voetbal. Volman: 'Rugdekking geef je vanuit het hele team. Het samen doen is uitgangspunt. Heel belangrijk is dat wordt aangesloten bij de leefwereld van de leerlingen, maar dat daarin niet wordt meegegaan. Je zit op school om te leren. Of in de termen van El Hadioui: je bent er om te klimmen op de schoolladder. Geen enkele leerling mag worden onderschat.'

In de internationale literatuur stuit Volman vaak op de termen self-efficacy (geloof in eigen kunnen) en collective-efficacy (vertrouwen in het samen kunnen). Die vormen ook de kern van de Transformatieve School. Wellicht kan worden gesproken van een nieuwe onderwijsbeweging, zegt Volman. 'Mensen die in het programma zitten, zijn superenthousiast. Vanuit Ontwikkelkracht (een 10-jarig landelijk programma dat loopt van 2022-2032 en gefinancierd wordt door het Nationaal Groeifonds) krijgen steeds meer scholen daarvoor subsidie. De beweging groeit.' Volgens De Transformatieve School hebben afgelopen jaar 100 scholen meegedaan aan het programma en ongeveer 2500 leerkrachten.